

МЕДІАДОСЛІДЖЕННЯ

Visn. Lviv. Univ., Ser. Zhurn. 2018: 44; 318–326 • DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vjo.2018.44.9382>

УДК 07:329.12:[316.75-044.35:316.323.7]“199”

ПОЛІТИЧНИЙ ДЕТЕРМІНІЗМ ДЕ(РЕ)ІДЕОЛОГІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА І ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ПОСТКОМУНІСТИЧНИХ ОБСТАВИНАХ

Тарас Лильо

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, 79044, Львів, Україна,
e-mail: tylio@ukr.net*

У статті визначено й проаналізовано політичні чинники, які наприкінці ХХ століття загострили проблему деідеологізації посткомуністичного суспільства, а також окреслено медійний дискурс про шкідливість ідеології. Серед причин риторики про необхідність деідеологізації названо потребу суспільства вийти з негативної (радянської) континуальності, що супроводжувалася переплутуванням тоталітаризму з тотальністю, а насилля з силою. Також наведені зразки аргументаційного спрощення проблеми деідеологізації у деяких ліберальних ЗМІ, зокрема «Радіо Свобода» й показано спроби деідеологізувати ідеологеми ліберально-демократичного спектру, надати їм рис нормальності та еволюційної закономірності.

Ключові слова: ідеологія, ЗМІ, деідеологізація, реідеологізація, лібералізм.

Актуальність проблеми деідеологізації зумовлена ідеологічною невизначеністю сучасного політичного процесу, в якому мас-медіа беруть безпосередню участь, а також спробами знайти оптимальну ідеологічну платформу для консолідації суспільства. *Новизна* предмету дослідження полягає у комплексному аналізі політичних чинників, які після краху СРСР зумовили появу пропаганди про тотальну шкідливість ідеології загалом та ідеологічної заангажованості ЗМІ зокрема, а також у показі наслідків браку національної ідеології, яка могла б не лише інтегрувати суспільство, дати відповідь на суспільну кризу, а й легалізувати дії влади. Серед найвідоміших авторів, які досліджували явище *деідеологізації*, слід назвати французького соціолога, публіциста, політичного оглядача газети «Фігаро» Реймона Арона [1], американського соціолога і публіциста, автора теорії інформаційного суспільства Данієля Белла [2], австрійського та британського соціолога Карла Поппера [3], українського філософа Василя Лісового [4] та ін.

Мета статті – виявити політичну зумовленість медіариторики про деідеологізацію посткомуністичного суспільства.

Завдання дослідження – обґрунтувати проблематичність ліберальної домінанти в умовах відновленої державності колишніх радянських республік, показати неоднозначність наслідків ідеологізації для новостворених держав, зокрема неузгодженість риторики ліберальних ЗМІ про необхідність деідеологізації з потребами посткомуністичних суспільств, насамперед України, виявити псевдоальтернативний захист від «згубного лібералізму» з боку цінностей, нав'язуваних неоімперським медіадискурсом російської пропаганди.

Гіпотеза – деідеологізація посткомуністичного суспільства фактично означала його реідеологізацію з чітко вираженою ліберальним ознаками, яким ліберальна преса надавала статусу норми і «здорового глузду».

Обґрунтування необхідності деідеологізувати посткомуністичне суспільство загалом і ЗМІ зокрема було зумовлене, по-перше, ідеологічним становищем після краху СРСР, по-друге, негативним досвідом, отриманим у час домінування тоталітарних ідеологій ХХ століття. Характерно, що завершення холодної війни не означало появу ідеологічного вакууму, навпаки створило нову ідеологічну ситуацію з чітко вираженою ліберальною домінантою, яка за визначенням журналу «Foreign Policy» [5] базувалася на п'ятьох ідеологемах: мир є кращий за війну, лагідна гегемонія є кориснішою від рівноваги сил, капіталізм є кращим за соціалізм, демократія ліпша від диктатури, західна культура є вищою від інших культур. Публіцистичним маркуванням цього процесу стала стаття «Кінець історії та остання людина» [6] американського політолога Френсіса Фукуями, який ще 1989 року в журналі «The National Interest» констатував небувалий, посилений поразкою конкурентних ідеологій (нацизм, комунізм та ін.) консенсус щодо легітимності ліберальної демократії як системи правління. Згідно з автором статті, саме ліберальна демократія є кінцевим пунктом ідеологічної еволюції людства. Проекція такого ствердження на посткомуністичне суспільство була частково проблематичною, оскільки його потреби визначав не лише попит на відновлення особистої свободи, а й свободи національної. Узалежнення стану свободи від стану нації в посттоталітарній ситуації було логічним, адже неможливо реалізувати права людини без реалізації прав народу, з яким ця людина себе ідентифікує. Саме тому розпад СРСР відбувся переважно по національних межах, результатом чого була поява на місці радянської імперії національних держав, право на які, за Барбарою Ворд [7: 8], є сенсом існування національних груп. Відтак ліберальна ідеологія отримала конкурента – ідеологію націоцентричну (націоналістичну). Це протиставлення мало не фундаментальний, а ситуативний, позначений вищезгаданою риторикою ліберального тріумфалізму характер хоча б тому, що у період холодної війни на Заході ліберально-демократичні цінності переважно не суперечили національним ідеалам, оскільки їх, по-перше, поєднувало спільне антикомуністичне призначення. По-друге, націоналізм став органічним продовженням загальнолюдського поступу, доктриною модернізації країн і Західної Європи, і Південно-Східної Азії, з якими пов'язуємо повоєнні «економічні дива», серед визначальних чинників яких було втілення базових елементів економічної та політичної доктрини націоналізму: політичної незалежності, прискореного індустріально-технічного розвитку, створення і розвиток модерної системи національної освіти під протекторатом держави, запровадження системи захисту вітчизняного виробника. Зрештою, ще наприкінці ХІХ ст. виникла потреба поєднати націоналізм і демократію, як наслідок з'явилося поняття націонал-демократія – політична течія,

що домагалася здійснення демократичного державного ладу в межах власної нації, а у розміщеній в енциклопедії «Британіка» статті «Nationalism» сказано, що «індивідуальна свобода, людська рівність, братерство між всіма народами – усе це було наріжними каменями ліберального та демократичного націоналізму» [8: 150].

Антинаціоналістична риторика у західному публіцистичному дискурсі (націоналізм часто подавали в одному синонімічному ряді з нацизмом, шовінізмом, ксенофобією, а основні причини кривавих конфліктів зводили до ключової тріади – народ, нація, національний сепаратизм) була зумовлена диференціацією націоналізмів: збудованого на універсальних ідеалах Великої французької революції націоналізму протиставляють ірраціональність Гердерівського націоналізму, з його наголосом на національних особливостях, значення яких після краху СРСР для ліберальних ідеологів зменшилося. Ці особливості почали трактувати як небезпечний чинник в новоутворених державах, легалізація якого в параметрах національної ідеї є небажаною, оскільки загрожує інтересам особи, її правам. Таким чином теза про потребу деідеологізації посткомуністичних суспільств від тоталітарної ідеології отримала своє продовження у вигляді спроб очистити ці суспільства й від ідеології націоцентричної: «Ідеократична держава відійшла у минуле разом з ХХ століттям, й ідеологія націоналізму як державотворча не краща за ідеологію інтернаціоналізму. Люди втомилися підкоряти своє життя ідеології, а фактично заганяти її в рамки чийось поглядів на ідеальний світоустрій...» [9].

У медійному дискурсі щоразу частіше йдеться про несумісність між з одного боку – громадянським суспільством, плюралізмом, толерантністю, а з іншого – націоналізмом, фундаменталізмом та ксенофобією. Перспективи розвитку посткомуністичних суспільств позначають новою альтернативністю – або зміцнення держави на основі реалізації національної ідеології, або громадянського суспільства як місця незалежної від державних та її ідеології дії. Наприклад, ціннісні пріоритети посткомуністичного суспільства головний редактор «Газети Виборчої» Адам Міхніх визначив так: «Ми хотіли демократії замість диктатури, плюралізму замість монополії, закону замість беззаконня, свободи преси замість цензури, різноманітності замість одноманітності, відкритих кордонів замість колючого дроту, толерантності замість панівної ідеології, творчості замість сліпої слухняності, шансу на добробут і розвиток замість бідності та відсталості. Нарешті, і це найголовніше, ми мріяли про право людини на гідність, про те, щоб із людиною перестали поводитися як із власністю держави» [10]. Деякі автори якщо і трактували ліберальну демократію як ідеологію, то як таку, що не може бути державною, а отже, не в силі загрожувати правам людини: «Питання в тому, яка державна ідеологія в нас може бути — тоталітарна, націоналістична чи соціалістична. Ліберально-демократична ідеологія державною бути не може, кожен громадянин демократичної країни може мати свої переконання, і ніхто не має права нав'язувати йому будь-які інші переконання» [11].

Ще у 1986 році в книжці «Цикли американської історії» [12] Артур М. Шлезінгер-мол. писав, що отрута ідеології у тому, що вона ставить абстракцію вище за людських істот. Кількома роками по тому в ЗМІ була спроба змоделювати ідеологічну несумісність чи суперечність між дискурсом громадянського суспільства, який на перший план ставить права людини і дискурсом національної держави, який надає ваги ідеалам і правам колективу, спільноти (насамперед, національної). На думку Майкла Кеннеді [13], якщо у більшості націоналістичних дискурсів нація є більш

чи менш суверенна в своїх правах на потреби та владу, суверенну державу звеличують як мету, а колективні права принаймні настільки ж важливі, як і індивідуальні, то у дискурсі громадянського суспільства носієм суверенності є індивід, держава має бути обмежена, аби вона не загрожувала суверенності індивіда, а індивідуальні права гарантуватимуть права колективів. Тут дискурс громадянського суспільства винесено поза межі ідеології й надано статусу закономірного розвитку посткомуністичного суспільства, нормальності, здорового глузду: «І ринок можна побудувати без всяких ідеологій, і народи примирити й здружити без будь-яких ідеологічних сузір'їв, поза консталацією національних зірок. Здоровий глузд підказує, що всі проблеми вирішаться, як тільки з'явиться справжній ринок, і що ліпший шлях до зближення найрізноманітніших етносів – у створенні багатого суспільства» [14].

Необхідність вивіщення громадянського суспільства над державою було зумовлено ще й тим, що в СРСР його поглинула держава. З вищенаведених аргументів можна зробити висновок, що на зміну моністичній ідеологічній концепції та моністичному стилю мислення має прийти гуманізм, як система поглядів на людину як найвищу цінність. Водночас помітною є спроба надати ідеї гуманізму «деідеологізованого» характеру, оскільки, як зазначає автор праці «Журналістика і демократія» Є. Прохоров, ця ідея «не пов'язана з представництвом інтересів однієї сили, яка захищає свою приватну позицію» [15:55] і, зрештою, не суперечить конституції, де записано про «суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності» [16].

Характерне обґрунтуванням деідеологізації зустрічаємо в реакції російської редакції «Радіо Свобода» на звернення тодішнього президента Росії Бориса Єльцина до російських науковців з приводу потреби сформулювати національну ідею. В ефірі цієї радіостанції, зокрема, Борис Парамонов [17] назвав це завдання скандалом, адже за конституцією Росія – плюралістична держава. На думку автора, Росія тільки-но вийшла з того періоду історії, коли її життя було ідеологічним матеріалом... навіть відтворювати головний елемент цієї епохи – ідеологічний диктат. Це яскравий приклад аргументаційного спрощення. Він передбачає формальну абсолютизацію вигідної точки відліку для розуміння певного явища, незалежно від його нового контексту, специфіки, динаміки. Таким чином автор переконує слухача у тому, що вихід з поганої континуальності повинен мати позаідеологічний, прагматичний характер й заперечує потребу посткомуністичного суспільства в національній ідеології з огляду на те, що, по-перше, життя принципово охоплює жодними моністичними уявленнями, бо розгортається на безкінечно широкій емпіричній базі, по-друге, існування єдиної ідеології передбачає єдиного її носія. Цей носій буде тим, що називається об'єктивний дух, якого, за Б. Парамоновим, не існує, «його можна лише сконструювати, тобто знову створити ідеологічний фетиш» [17]. Правда, вихід з поганої континуальності вибірковий. Її аргументаційний потенціал згадують, коли є потреба створювати образ ворога. Так Ян-Вернер Мюллер констатує ситуативне повернення до понять і категорій ідеологічних воєн ХХ століття, зокрема через появу таких ідеологем як «ісламо-фашизм» та «третій тоталітаризм» у контексті терористичних актів ісламістів. «Ці терміни були створені не лише для позначення нового ворога Заходу, а й для того, щоб розбудити спогади про антитоталітарну боротьбу, яка відбувалася до і після Другої світової війни» [18].

Ще одне протиставлення, яке спостерігаємо у цьому дискурсі, полягає у переконанні, що фундаментом західного життя є не ідеологія, а правове регулювання соціального життя. «Цей юридичний формалізм ні до чого не зобов'язує, окрім як дотримуватися громадського порядку. А про що людина думає і чим керується в житті – це його особиста справа» [17]. Б. Парамонов переконує, що єдність американського суспільства має природний характер, що любов американця до своєї країни – це любов звіра до лісу, тобто це інстинкт, а не ідеологія. Висновок автора однозначний: «Потрібно будувати не ідеологію, а гідне людини життя» [17]. Водночас помітна спроба деідеологізувати поняття «капіталізм», надати йому ознак нормальності та закономірності. Наприклад, публіцист «Газети польської» Яцек Квецінський зауважує: «Визначення «капіталізм» беру в лапки, бо ніколи його не вживаю. Це не є ідеологія. Нема капіталістичної партії. Це – нормальність. Породжена природою еволюція...» [19].

Схожі з аргументами Б. Парамонова твердження з'явилися й в українських ЗМІ: «Країна істерично шукає якогось ідеологічного обґрунтування свого існування. Нинішні керівники країни, які загалом плоть від плоті тих, хто правив нами з 1917 по 1991 рік, їм погано без ідеологічного забезпечення» [20]. Деякі автори пов'язують пошук ідеологічного проекту для України впродовж перших двох десятиліть її існування з гіпертрофією політичного чинника, зі спробою звести всі цивілізаційні процеси до політики і звинувачують у цьому перебільшенні мас-медіа: «У нас же виходить — засоби масової інформації (особливо ТБ і радіо) ведуть, по суті, вже постійну, багаторічну роботу з пошуку нової ідеології для України. Невже після радянського періоду, що тривав понад 70 років, нам не ясно, що ідеологія (це наукове визначення і прийняте в усьому світі) — є ілюзорною свідомістю? Ідеологія — це насамперед класово-ілюзорна свідомість. Навіщо воно нам потрібне? Тільки в суспільстві гіпертрофованої політики можуть починатися такі реставрації ідеологічних відносин. Нам потрібна духовність. А вона заснована не на політиці, і не на якихось ідеологічних явищах» [21]. Слід зауважити, що протиставлення ідеології та духовності не є виправданим, оскільки, ідея загалом і національна зокрема – це «духовно-практичне двобіччя. Як духовна, вона перебуває в системі низки понять, зокрема мрії та ідеалу» [22]

Аргументація на користь деідеологізації посткомуністичного суспільства є прикладом домінування тоталітарного ідеологічного контексту над національною ідеологією як вектором розвитку суспільства і спробою заперечити її утвердження в нових політичних обставинах. Зокрема, дискурс заперечення національної ідеї у ліберальних науковій думці базується на попри етимологічну близькість маніпулятивному ототожненні тотальності з тоталітаризмом, а сили – з насиллям. Наприклад, за К. Поппером [3] ідеологія є способом політичного мислення, яке характерне для тоталітарних рухів, усесторонньою і замкнутою системою поглядів. Він також вживає поняття «тотальні ідеології», які обтяжені догматизмом. Натомість Д. Думанський стверджує, що фундаментальні трансформації у суспільстві неможливі без ідеологічного обґрунтування: «...ідеологічна система потрібна не лише тоталітарному суспільству, але і будь-якій державі, яка себе поважає. Без опори на неї неможливо чітко сформулювати довготривалі орієнтири розвитку, а також загальнообов'язкові правила політичної боротьби й відповідальності. І ніякі докази на зразок «краще з егоїстичних міркувань зберегти людські життя, ніж з ідейних – загубити» не можуть служити виправданням безідейності політики, яка напругу веде до без-

турботної безвідповідальності політиків і громадянського ступору населення» [23]. На думку автора, ідеологічний вакуум сприяє утвердженню убогої психології тимчасовиків, яка супроводжується «повзучим» волюнтаризмом у вигляді загадкових убивств політиків і журналістів, цинічного адмінресурсу на виборах... «Таке, нелегалізоване ніякою ідеологією свавілля травмує і роз'їдає суспільство ще більше за будь-який тоталітаризм» [23]. У зазначених умовах на перший план виходить ідеологема «позаідеологічна справедливість» та «прагматизм», на гаслах яких посткомуністичні політичні лідери України кінця ХХ-початку ХХІ століття дистанціюються від ліберальних та націоналістичних ідеологій та приходять до влади. Такий підхід істотно відрізняється від поглядів, які сповідували публіцисти паризького журналу «Культура». Автори місячника стверджували, що в центрі політики має бути етичний ідеал (лат. *idealis* – ідейний, ідеальний). Щоб здобути свободу, потрібна посвята багатьох людей, яких навряд чи підніме прагматизм, раціональні гасла, аргументи. Вони вважали, що матеріальна перевага паралізує починання тільки тих, хто вірить в матеріальні засоби ведення політики. Журнал виступав за поєднання прагматизму і романтизму в політиці (прагматики реалізують мрії романтиків), однак «безідейні люди, – писав Юліуш Мерошевський, – цілком беззахисні перед насильством і становлять найкращий матеріал для масового продукування рабів» [24]. В публіцистичній аргументації «Радіо Свобода» та журналу «Культура» бачимо два протилежні підходи. Якщо для Б. Парамонова деідеологізація є умовою свободи людини, то для Є. Гедройця та його однодумців – передумовою поневолення.

Ідеологічна невизначеність посткомуністичного суспільства як наслідок, з одного боку, краху радянської системи цінностей та спроби тотальної деідеологізації (насамперед йдеться про послаблення націоналістичних настроїв) новоутворених держав – з іншого, спричинилася до появи ситуації, в якій для частини посткомуністичного простору гарантіями захисту від так званого згубного впливу західного лібералізму став поступово відновлюваний російський імперіалізм з його ідеологією «русского мира» та відродженого євроазійства, для поширення й утвердження якої Росія створила потужні медіаресурси. Оскільки медіа стали простором проникнення західних цінностей у посткомуністичне суспільство, захисна реакція поступово була перехоплена великодержавним російським медіадискурсом, в якому з одного боку акцент було зроблено на слов'янській духовності (ідеологема «*духовные скрепы*») та особливому призначенні російського православ'я, яке за визначенням Оксани Пахльовської [25] проголосило антиєвропейськість своїм внутрішнім культурним змістом, а з іншого – на спрощеному ототоженні неолібералізму з біологізмом: «... реальною, а не декларативною ідеологією сучасності стає неолібералізм. Його ще можна назвати біологізмом, тобто потуранням усім біологічним інстинктам, коли ні за що жертвувати життям ніхто не збирається, коли вищою цінністю оголошено максимальне продовження власного життя й отримання максимуму задоволення. Це вже не ідеологія в традиційному значенні цього слова, бо старі ідеології мали на увазі певну духовну вертикаль, визначенні цінності – Батьківщину, соціальну справедливість, свободу...» [26].

Попри псевдоальтернативний характер такого захисту, небезпека згаданої системи цінностей полягала у тому, що з перспективи аксіологічної пустки кожна цілісна візія світу є наче панацеєю. Маніпулюючи методами контрастування дійсності та можливостями моделювання образу ворога, у ЗМІ з'являється риторика та-

кого характеру: «якщо вульгарність замінила на ТВ комуністичну ідеологію, то що у такому разі прийшло на зміну виробничій тематиці? А ось що: тема руйнування й загибелі. Героя виробництва замінив на екрані вбивця і насильник, а замість станка і доменної печі ми бачимо трупи, трупи, трупи. Трупи «документальні» й «художні», трупи побутові й воєнні» [27]. Така, позначена ностальгією картина, фактично призводила до реідеологізації деяких пострадянських суспільств та узалежнення їх від ідеологем кремлівської пропаганди. Газета «День» цю тенденцію визначила так: «На початку 1990-х років нам розповідали, як важливо й корисно провести в Україні деідеологізацію, переконували в тому, що жодна ідеологія Україні не потрібна... Результат нині абсолютно очевидний: у нас в країні практично на всіх рівнях панує ідеологія антиукраїнства, яку потужно підтримують низка ЗМІ, чимало політичних партій і організацій. Україна деградує й страждає саме через відсутність сильної патріотичної, державницької ідеології... Під приводом, під прикриттям ідеологічної всеїдності до нашого суспільства дедалі активніше інфільтрують агресивні ідеології, в яких українській нації й державі немає місця. Можливо, країна не захищена мілітарно, економічно й політично тому, що із самого початку до її фундаменту не заклали міцну ідеологічну конструкцію. Як багато наших бід є наслідком цієї горезвісної деідеологізації...» [28] Саме з огляду на таку аргументацію під кінець першого десятиліття XXI сторіччя у ЗМІ [29] з'являються думки про недосконалість 15 статті Конституції України, яка проголошує, що жодна ідеологія в Україні не може бути визнана як державна.

У той час в Польщі порятунок від ідеологічного впливу Заходу на суспільство стало призначенням видань, які дотримуються правих поглядів. Наприклад, «Gazeta Polska» під рубрикою «Битва за душі» друкує статтю під назвою «Перемога вбивчої ідеології» [30], в якій автор називає вирок апеляційного суду в Катовіцах у справі Аліції Тисьонц проти консервативно-католицького тижневика «Gość Niedzielny» перемогою абортивної ідеології над законом та здоровим глуздом. У цьому випадку бачимо спробу надати певним поглядам ідеологічного характеру, вивести їх за межі норми та раціонального і таким чином викликати опір у читачів.

Отже, деідеологізація посткомуністичного суспільства передовсім мала риторичний характер. Після краху комунізму розпочалися процеси реідеологізації з чітко вираженою ліберальною домінантою, яку ліберальні ЗМІ, на зразок радіо «Свобода» чи «Газети Виборчої» намагалися вивести з ідеологічного контексту й надати їй рис еволюційної неминучості. Натомість праві медіа наголошували на ідеологічному характері системи цінностей, яка стала доступною у посткомуністичній ситуації і була трактована як виклик традиційним цінностям. Блокування розвитку національної ідеології та критика націоцентричності ЗМІ спричинилися спочатку до світоглядної невизначеності, зокрема в українському суспільстві (де виборцєві пропонували технології замість ідеології), а згодом й до появи фальшивої системи аксіологічного захисту від «згубного впливу Заходу», ініціатором якої стали російські ЗМІ та їхній неоімперський дискурс, що створював підґрунтя для подій 2014 року, тобто до анексії Криму та російсько-української війни на Донбасі.

Компромісним і водночас конструктивним виходом із ситуації ідеологічної невизначеності та конфліктності може бути ідея синтезу ідеологій, яку ще 1949 року запропонував Микола Шлемкевич у праці «Українська синтеза чи українська громадянська війна» [31]. Автор доводив, що синтез ідей є основою найважливіших світо-

глядів, зокрема поєднання консерватизму як наступника монархії і гаранта тягlosti держави з одного боку та демократії як поручителя свободи і раціональності влади з іншого – це єдина умова суспільної злагоди.

REFERENCES

1. Арон Р. Опіум інтелектуалов / пер. с фр. Л. Боровиковой. – М.: АСТ, 2015. – 480 с.
2. Bell D. The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties. – NY: Free Press, 1965.
3. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 1. У полоні Платонових чарів. – К.: Основи, 1994. – 444 с.
4. Лісовий В. Культура – ідеологія – політика. – К., 1997. – 352 с.
5. Idea na nowy wiek // Forum. – 2008. – 17.11. – 23.11.
6. Fukuyama F. The End of History and the Last Man. Free Press, 1992. – 418 p.
7. Ворд Б. П'ять ідей, які змінюють світ / Б. Ворд ; [пер. з англ.]. – Нью-Йорк : Ukrainian Student Press, 1960. – 145 с
8. Kohn H. Nationalism // Encyclopedia Britannica. – Режим доступу: <https://www.britannica.com/topic/nationalism>
9. Табачник Д. Федералізм – мечта лучших из нас // 2000. – 2008. – 18-24.01.
10. Міхнік А. Прагнення до свободи і втеча від неї // День. – 2007. – 3 квіт.
11. Антон Турчак. Де вихід? // День. – 2009. – 18 верес.
12. Schlesinger Jr. Arthur M. The cycles of American history. – Boston: Houghton Mifflin, 1986. – 498 p.
13. Кеннеді М. Історична спадщина та громадське суспільство: альтернативні нації в Східній Європі // Сучасність. – 1994. – №5. – С. 79-85.
14. Парамонов Б. Русские вопросы // Радио Свобода. – Режим доступу: <https://libking.ru/books/nonf/nonf-publicism/112924-boris-paramonov-russkie-voprosy-1997-2005-programma-radio-svoboda.html>
15. Прохоров Е. Журналістика и демократия. – М: Аспект Пресс, 2004. – 352 с.
16. Конституція України: Прийнята на 5 сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. – К., 1996. – 119 с.
17. Стреляный А. О русской национальной идее // Радио Свобода – Режим доступу: <https://www.svoboda.org/a/27908678.html#comments>
18. Мюллер, Я.-В. Споры о демократии: Политические идеи в Европе XX века. – М.: Изд-во Института Гайдара, 2013. – 400 с.
19. Kwieciński Jacek. Marksizm uniwersalny. – Gazeta Polska. – 2010. – 13 października.
20. Сірук Микола. Ревне православ'я vs рок // День. – 2012. – 2 жовтня.
21. Сергій Кримський: «У суперечці ніколи не народжується істина» // День. – 2001. – 30 бер.
22. Мойсеїв Ігор. Національна ідея: ідеалізм і прагматика. («І мертвим і живим...» Т. Шевченка) // Сучасність. – 1995. – Ч. 9. – С. 109-115.
23. Думанский Д. Не путать силу с насилием. Украине может помочь мощная идеология // Киевский телеграф. – 2007. – 6-12 апр.
24. Kowalczyk A. S. Giedroyc i «Kultura». – Wrocław, 2000. – 316 s.
25. Оксана Пахльовська: Поділ України проходить лише по одній лінії: між Європою і не-Європою // День. – 2009. – 30 грудня.

26. Друзь И. Биологизм все побеждает. Украина в мировом контексте: смерть старых идеологий и рождение новых субкультур // Киевский телеграф. – 2007. – 20-26 июля.
27. Калюжный Дмитрий. Школой садизма становится телевидение для миллионов зрителей // Беларусь сегодня. – 2003. – 16 апр.
28. Лосев И. У чому мали рацію, а в чому помилилися вчені, які брали участь у програмі «Лекції та події»? // День. – 2013. – 24 січ.
29. Сюдюков І. Пошук солідарного опору // День. – 2009. – 20 серп.
30. Terlikowski Tomasz P. Zwycięstwo zabójczej ideologii // Gazeta Polska. – 2010. – 10 marca. – S. 29.
31. Шлемкевич М. Українська синтеза чи українська громадянська війна. – Бломберг, 1949. – 64 с.

POLITICAL DETERMINISM OF DE(RE)IDEOLOGIZATION OF SOCIETY AND MASS MEDIA IN POSTCOMMUNIST SITUATION

Taras Lylo

*Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky Str. 49, 79044, Lviv, Ukraine
e-mail: tylio@ukr.net*

The article defines and analyzes political factors that at the end of the twentieth century exacerbated the problem of de-ideologization of the postcommunist society, as well as outlines the media discourse on the harmfulness of ideology. Among the reasons for the rhetoric about the need for de-ideologization is the need of society to get out of the negative (Soviet) continuity, accompanied by the confusion between totalitarianism and totality, violence with force.

The author considers the controversial nature of confrontation between such concepts as human rights vs national rights, civil society vs national state in modern media discourse. He asserts that it is impossible to exercise the human right without realizing the national right, first of all the right to an independent state.

The article also presents examples of argumentative simplification of the problem of de-ideologization in some liberal media, in particular Russian service of Radio Liberty, as well as attempts to deideologize some liberal-democratic ideologems and give them the features of normality and ideological neutrality.

According to the article, the ideological uncertainty of the new independent states contributed to the strengthening of the effects of the revived Russian imperialism, in particular, its ideology of the Russian world. Russia has created powerful mediaresources for the establishment and spread this ideology in the post-communist space.

The blocking of the development of the national-orientated ideology and the critique of national-centered media first led to ideological uncertainty, particularly in Ukrainian society (where well-organised elections offered voters a choice between technologies instead of ideologies), and then to the appearance of a false system of axiological protection against the corrupting influence of the West, initiated by Russian media and their neo-imperial discourse, which created the ground for the events of 2014, that is, for the annexation of the Crimea and the Russian-Ukrainian war in Donbas.

Key words: ideology, mass media, deideologization, reideologization, liberalism.